

ORCID 0000-0002-3506-9900

УДК 37:08(477.8)

Марія Баєрій

ПРОСВІТНИЦЬКО-ВИХОВНА ДІЯЛЬНІСТЬ МОЛОДОГО ПОКОЛІННЯ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ У ТОВАРИСТВІ «ПЛАСТ» (II ПОЛОВИНА XIX СТОЛІТТЯ)

У сучасних умовах зміни ідеалів українського суспільства проблема національного виховання молоді є однією з пріоритетних. Визнання людських прав і свобод визначають нові вимоги до вітчизняної системи освіти, завдання якої виховати духовно багате підростаюче покоління. Це можливо завдяки духовному відродженню молоді, підвищенню її загальної культури, духовно-моральної свідомості, виховання почуття патріотизму, національної свідомості і гідності. Розвиток сучасної педагогічної думки неможливий без осмислення і усвідомлення історичного досвіду. Освітня діяльність та педагогічні ідеї видатних діячів минулого зумовлює прогрес педагогічної теорії та практики. Використання творчих набуток попередників та поєднання з сучасними пріоритетами, окреслює основні тенденції майбутнього розвитку, забезпечує єдність історико-педагогічного процесу.

Попри те, що в українській науці є чимало різнопрофільних досліджень з історії «Пласту», та розвитку пластового руху та за умов його новітнього відродження (І. Андрухів, Ю. Бурма, Ю. Візитів, О. Вахнянин, С. Диба, В. Довбищенко, Ю. Жданович, С. Левицький, В. Леник, А. Окаринський, М. Пантюк, М. Окаринський, Б. Савчук, Б. Трофим'як, Л. Ярова та ін.), порушену у статті проблему висвітлено недостатньо, що доводить суспільну доцільність та наукову актуальність.

Метою статті є розгляд діяльності українського товариства «Пласт» II половини XIX століття, аспекти заснування та класифікація членів, формування громадянського суспільства; аналіз українського товариства «Пласт» II половини XIX у його просвітницько-виховній діяльності, визначення пріоритетних напрямків, використання яких може бути ефективним у формуванні національно свідомої молоді.

«Пласт» – це українська організація, у якої мета – сприяти, як і всебічному, патріотичному вихованню, так і самовихованню української молоді на підставі християнської моралі, і, спираючись на ідейні засади «Пласту», виховувати укра-

їнську молодь на свідомих, відповідальних і повновартісних громадян місцевої, національної та світової спільнот, – і на провідників українського суспільства.

Слово «пласт» було використано як аналог англійського «scouting», яке походило від назви кубанських козаків-пластунів, які повзали попластунськи, і виконували функції розвідувачів в козацькому війську [6, с. 80]. «Пласт» постав із явної потреби організації молоді для служіння українському народові, і був національною організацією, в якій масово гуртувалася українська шкільна, селянська та робітничка молодь, поставали окремі уклади юнацтва та старших пластунів, організовувались мандрівні та постійні табори, виходили пластові публікації, зокрема «Молоде Життя».

У «Пласті» прагнули виховати людину здорову й сильну тілом і духом, створити гармонійний, всесторонній характер, розвивати силу і відвагу, привити молоді зручність і практичність, здатність до науки і мистецтва, здібність мислити ясно і логічно. На відміну від «Січі» і «Соколів», що переважно працювали зі зрілою молоддю, «Пласт» формував власні і національні риси характеру з дошкільного і шкільного віку і виключно поза школою.

Девізом українських пластунів був клич «СКОБ», що означав: С-сила. К-краса. О-обережність, Б-бистро. Крім цього, «скоб» – це назва карпатського орла, а слова пластового гімну закликали до чесного служіння Україні і примноження її слави [3].

Органи КГБ, незважаючи на гласність «Пласту», пильно стежили за його діяльністю, а також за усіма причетними до цього процесу активістами. Відповідними органами «Пласт» трактувався як «фашистская», «націоналістическая», «бандеровская» організація, «организованная по образу нацистской Гитлерюгенд» (з кримінальної справи Володимира Бірчака, архів СБУ в Закарпатській обл.). Це означало, що для більшості арештантів подібні епітети були рівноцінними найвищій мірі покарання.

Радянська влада вважала християнську демократію ідейно шкідливим явищем, тому Українському християнсько-демократичному фронту запропонували «самоліквідуватися», попередивши при цьому, що в разі непослуху ЦК КПУ має достатньо засобів для їх знищення [1, с. 137]. Однак, незважаючи на погрози, у Львові 13 січня відбулося віче УХДФ, де основною програмною метою Фронту проголошувалася боротьба за створення незалежної України поза межами СРСР «на базі консолідації всіх християнсько-демократичних, національно-патріотичних сил» шляхом їх колективного чи індивідуального членства в новій організації «Пласт». На зібранні всім делегатам доручили ініціювати створення пластових осередків на місцях. Цю роботу координувала група членів Центрального проводу УХДФ: голова – Роман Чекальський, заступник голови та секретар – Тарас Карпин, керманіч виховної праці та скарбник – Степан Єдинокор, а також – Іван Штурмак, Микола Торкало [7, с. 10].

Основоположниками «Пласту» вважають трьох талановитих юнаків. Це два молоді учителі Олександр Тисовський і Петро Франко та студент університету Іван Чмола, які взяли за основу нової організації англійську скаутську систему виховання і надали їй національного українського характеру і ця організація стала «Пластом». Іван Чмола та Петро Франко акцентували принципи пластування на фізичному та військовому розвитку, а Олександр Тисовський займався теоретичним вихованням молоді. Він розробив систему пластових завдань, які мали виконати пластуни, для того щоб отримувати нові звання та вдосконалювати себе. За кілька місяців діяльності, на першу спробу стати учасником здали близько 40 осіб та прийняли Пластову присягу на вірність Богові та Україні. В «Пласті» на той час молодь навчали стріляти з рушниць та револьвера, робити далекі військові марші з наплечниками, сигналізувати, робити перев'язки тощо. Згодом вийшли підручники Івана Чмоли «Пласт», «Життя в Пласті» і книжка Франка «Пластові ігри і забави».

За задумом Тисовського виховання в «Пласті» було безперервним – від 8 років і до старості для тих, хто пов'язав з ним свою долю. Організація поділялась на такі чотири вікові категорії:

Пластовий доріст (вовчечята) – діти 8–12 рр., з якими проводили заняття індивідуально, підготовляючи їх до вступу в організацію.

Пластуни – підлітки 12–18 років, з яких і формувався сильний духом і тілом українець.

Старші почесні пластуни – юнаки і дівчата, які по закінченні середніх навчальних закладів вступали в самостійне життя, не пориваючи зв'язків з «Пластом». Вони пропагували пластову ідею серед населення, ставали опікунами пласто-

вих осередків, надавали їм практичну допомогу.

Пластовий сеньоріат – люди похилого віку, які мали великий практичний досвід пластової роботи, допомагали «Пласту» матеріально. Така структурна побудова давала можливість плано-мірної, ціленаправленої виховної роботи [4, с. 58].

У 1915 група пластунів під опікою Івана Чмоли організувала перший полк пластунів ім. Петра Конашевича-Сагайдачного, а в 1916, при школі сестер Василянок у Львові створився перший дівочий відділ – полк ім. Марти Борецької.

Важливою причиною активізації та посилення уваги державних органів радянської влади до «Пласту» стали численні публікації про активну роботу щодо відновлення організації у закордонних засобах масової інформації – радіостанції «Голос Америки» та «Свобода» у США та «Німецька хвиля» у ФРН. «Пласт», на думку комуністичних лідерів, становив пряму загрозу інтересам безпеки Радянського Союзу. Обурені пластуни та їхні батьки у Львові спільно з українською громадськістю влаштували пікетування будинків міськкому і обкому КПУ, прокуратури і міліції під гаслами: «Комсомол воює проти Пласту», «Ганьба нелюдам з КГБ», «Державних злочинців КПУ-КПРС під суд».

На захист репресованого «Пласту» стали громадсько-політичні об'єднання – колективні члени Львівської крайової організації «Народного Руху України за перебудову», Історико-просвітницька організація «Меморіал» ім. Василя Стуса, Товариство української мови ім. Тараса Шевченка, Просвітницьке товариство «Лева», Марійська дружина «Милосердя», Студентське братство Львова, львівські обласні організації Фонду культури, Спілки письменників та Спілки художників УРСР.

На початку 1914 року пластові осередки існували у всіх великих містах Галичини, однак вони не співпрацювали між собою та не мали централізованої влади. З метою координації праці пластових гуртків, 12 лютого 1914 року, у Львові було створено керівний орган Пласту – Центральну Пластову Управу (ЦПУ), яка провела реєстрацію всіх пластових осередків [2, с. 218]. Було налагоджено видання пластової літератури, затверджено проект пластового однострою та пластових відзнак. Основною працею для виховання молоді стала книга Олександра Тисовського «Пласт», якою користувались усі пластові осередки, які поширились по всій Галичині, Закарпатті та Буковині.

За зразками Олександра Тисовського відновлювалися та творилися нові пластові частини у різних школах Галичини. Найсильнішим стимулом було бажання активно виявити свої патріотичні почуття, вишпекані подіями визвольної боротьби. Молодь, що поверталася додому після

припинення воєнних дій, не була зневірена, їх оптимізм впливав із пластової настанови до життя, а патріотизм вони черпали із створеного вже тоді ними гасла. Мандрівки по Карпатах, Поділлі, Волині, Поліссі поглиблювали почуття зв'язку із своїм народом, почуття соборності. Любов і пошана для героїв визвольної боротьби спрямовувала перші мандрівки пластуна шляхами Українських січових стрільців. Життя у природі стало чи не найсильнішим формуючим чинником у системі пластового виховання. Мандрівки і табори давали молоді середовище і нагоду для практичного примінення вишколу характеру, вироблювання сили волі, духовного та фізичного гарту, адже життя у молодіжних групах та таборування розвиває суспільне виховання молоді, дає безліч нагод для вибуху молодечої енергії, заспокоєння потреби активного спілкування.

Важливим було намагання знайти легальні вияви для пластової праці та можливості виховного впливу на молодь у душі пластових засад. Для світоглядно-ідеологічного формування думки та для плекання виховних пластових традицій почав виходити журнал «Вогні». Для юнацтва пластуни видавали журнал «На сліді», для впливу на ремісничу молодь пластунаство організувало «Доріст» при школах, та редагувало для них журнал «Шлях молоді», для фізичного виховання пластуни активізувалися у спортивних клубах: «Черник», «Плай», «Стріла».

Аналіз пластових статутів свідчить про те, що основна увага приділялась вихованню дисципліни, яка досягалася за рахунок усіх форм виховних заходів, а не тільки за рахунок безумовного слухання старшини. Наголошуючи саме на цьому моменті, О. Тисовський відзначав «зміст нашої діяльності не пуста військова муштра, а гарне, різноманітне, ідейне життя в товаристві добрих, чемних і веселих товаришів. У нас одні одним мають навчатися з примусу лише добровільно, охотно, розумно для добра і розвитку нашого уряду, а з ним і цілого великого українського народу. Свідомість цього робить цю військову карність у нас правдивою приємністю, саме вона, а не пуста зарозумілість простує нам плечі й підносить наші голови гордо в гору» [2]. Виховання навиків самодисциплінованості помагало пластунам як у власному моральному самовдосконаленні, так і для очищення своїх рядів від випадкових членів. Особливо пригодилося пластунаське товариство багатьом членам різних політичних партій в підпільній боротьбі проти польської окупації і пізніше членам ОУН для боротьби проти Радянської влади на західноукраїнських землях.

Доречно відзначити, що система «почесних іспитів», яка практикувалась у «Пласті», іс-

нує сьогодні в системі народної освіти у вигляді профорієнтації, де учні здобувають певну фахову підготовку в школах. В той час система професійної підготовки при «Пласті» мала важливе значення, оскільки молодь, особливо сільська, могла безоплатно здобути фахові навички і навіть практикувати, відкривати свою майстерню. Тому батьки радо дозволяли своїм дочкам і синам записуватися до «Пласту», де їх вчили «всього того, що зробить їх вторинними членами суспільності і усвідомити своє значення» [6]. Ця робота була різноплановою, в основному пластуни старались робити корисні справи для українського громадянства. Їх вчили самостійно, чесною працею заробляти гроші, які використовували для благодійних цілей, і така діяльність особливо заохочувалась в «Пласті». Велику увагу приділяли пластуни навчанню своїх членів у школі, кожний пластовий гурток був прийнятий круговою порукою взаємодопомоги і слідкував за тим, щоб не було невстигаючих учнів, бо це не тільки завдавало шкоди іміджу пластовому гуртку, але й «підірвало наші економічні і моральні сили в нашій боротьбі» [1].

Того, хто погано вчився, до «Пласту» не приймали, а невстигаючим пластунам організували негайну допомогу для виправлення становища. На час літніх канікул давали завдання збирати історично-краєзнавчий, етнографічний матеріал з метою кращого пізнання рідного краю, а також для організації краєзнавчого музею.

У 1921 починається масове заснування пластових частин при українських школах в Галичині. Найкращим часом поширення «Пласту» вважаються роки 1924–1930, а оскільки організація ставала щораз більшою, потрібно було створити пластову організаційну систему. «Пласт» увійшов у товариство суспільної опіки: Українське Крайове Товариство Охорони Дітей і Опіки над Молоддю як пластова комісія – Верховна Пластова Рада (ВПР).

Населення Галичини ставилося до «Пласту» позитивно, виявляючи неабиякий інтерес до нього, оскільки своїми методами проведення виховної роботи, метою, цілями «Пласт» симпатизував населенню. Ряди Пласту поступово збільшувались, і це мало важливе значення, бо формувало в людей віру в свої власні сили, переконання кращого майбутнього.

Майбутній генерал-хорунжий Української Повстанської Армії – Роман Шухевич, у 1922 році вступає до «Пласту», де за час членства брав активну участь у спортивних змаганнях та культурних заходах, проводив активну виховну діяльність – був співорганізатором пластового гуртка «Ясний Тризуб» та куреня старших пластунів «Чорноморці».

Згодом «Пласт» поширився на Волинь, де

постав при осередках товариства «Просвіта» в Острозі у вересні 1922, і перші відділи якого були організовані після Першої світової війни на основі галицьких підручників самою волинською молоддю. Пластові відділи виникли у багатьох містах Волині – у Володимирі-Волинському, Почаєві і Луцьку, але найвищого рівня пластовий рух досягнув на Рівненщині.

«Пласт» на Закарпатті був заснований ще в 1921 році, в Ужгороді, і його діяльність була досить значимою. Організаторами пластових гуртків були К. Заклинський, А. Дідик, Л. Бачинський. Незважаючи на тиск з боку влади, у 1922 році відбувається перший закарпатський пластовий табір.

Пластуни випускали різні часописи: журнали «Пластун», «Карпати», «На стійці» та «Скоб», в яких вказувалось на провідну роль «Пласту» у вихованні української молоді Закарпаття. Найбільшими осередками «Пласту» на Закарпатті були Хуст, Ужгород, Мукачево, Берегова, Рахів. У 1934 році на Закарпатті було створено старшопластунський мистецький курінь «Нова Сцена», який згодом перетворився на професійний театр, а за часів Карпатської України став державним. Основоположниками «Пласту» на Закарпатті були Остап Вахнянин і Леонід Бачинський. В 1923–1935 рр. на Закарпатті виходив пластовий журнал «Пластун», де вперше з'явився друком гімн закарпатських пластунів. Згодом цей гімн присвоїли собі всі пластуни. Перша українська «Лісова Школа» відбулася на Закарпатті в пластовому таборі в Солочині 1938 році.

Пластуни визначалися тим, що брали активну участь у розбудові та захисті своєї держави, були активними учасниками визвольного руху за незалежність УНР та ЗУНР.

Отже, «Пласт» як українська дитячо-юнацька організація відіграв прогресивне значення в становленні і розвитку української молоді через вмале поєднання навчально-виховного процесу з працею та загально-фізичним розвитком. Молодь готувалась до державного життя, вчилась боротись з життєвими труднощами, свідомо розуміти свою роль і місце в суспільстві, підпорядковувати свої власні інтереси на благо загальної справи за кращу долю України та її народу. Життєвим стержнем пластової ідеології є

«виховання повновартісних громадян України». Сьогодні «Пласт» – найбільша та найстаріша українська скаутська організація, яка діє у багатьох країнах світу та об'єднує пластунів України й діаспори, учасниками якої є приблизно 10 тисяч осіб з усієї України. Пласт організовує численні табори, кожен з яких має свою спеціалізацію: летунська, морська, військова, спортивна, мандрівна, виховно-вишкільна та ін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білас В. Визвольний шлях / В. Білас. – 1983. – Кн. 2. – С. 137–138.
2. Боберський Н. Сокольський рух в Галичині / Н. Боберський // «Календар». – Львів, 1987. – С. 217–223.
3. Гоменюк І. Історія Пласту / І. Гоменюк, В. Стецько. – УСО. – Стрий, 2000.
4. Дубицький Я. Пластовий табір / Я. Дубицький // Пластовий шлях. – 1996. – Ч. 3. – С. 58–59.
5. Зарицька О. Пластуни в ОУН / О. Зарицька // Пластовий шлях. – 1997. – Ч. 3(115). – С. 52.
6. Савчук Б. Український Пласт 1911–1939 / Б. Савчук. – Івано-Франківськ. – 1996. – С. 80–84.
7. Короткий Нарис з історії Пласту. – Нью-Йорк, 1990. – С. 9–15.

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Bilas V. (1983). *Vuzvolnuy shlyach* [Liberation path]. [in Ukrainian].
2. Bobersky N. (1987). *Sokilskuy ruch v Haluchuni* [Sokolsky movement in Galicia]. Lviv: Kalendar [in Ukrainian].
3. Homenyuk I., Stezko V. (2000). *Istoriya plastu* [The story of Plast]. Struy: USO [in Ukrainian].
4. Dubuzkuy Ya. (1996). *Plastovuy tabir* [Plast Camp]. [in Ukrainian].
5. Saruzka O. (1997). *Plastunu v OUN*. [Plunge in the OUN]. [in Ukrainian].
6. Savchuk B. (1996). *Ukrainskuy Plast 1911–1939*. [Ukrainian Plast 1911–1939]. Ivano-Frankivsk [in Ukrainian].
7. Korotkuy Narus z istoriyi Plastu (1990). [A brief essay on the history of Plast]. New York [in Ukrainian].